

Józef Mazurkiewicz (1904–1977)

W dniu 7 października 1977 r. zmarł Józef Mazurkiewicz, historyk ustroju i prawa Polski, emerytowany profesor zwyczajny Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu M.C. Skłodowskiej w Lublinie. Odszedł wychowawca wielu roczników młodzieży studenckiej, naukowiec i nauczyciel akademicki, który potrafił po wojnie stworzyć w Lublinie żywotne środowisko historycznoprawne.

Związany był z Lublinem i Lubelszczyzną od narodzin do śmierci, z przerwą narzuconą przez twardy i bezlitosny los polskiej poniewierki wojennej. Swej ziemi rodzinnej służył jak mógł najlepiej: piórem, pracą, krwią własną w wojennej potrzebie.

Józef Mazurkiewicz urodził się 14 września 1904 r. w Kurowie, byłym miasteczku prywatnym województwa lubelskiego. W Lublinie uczęszczał do Gimnazjum im. Stanisława Staszica, które ukończył w 1922 r. uzyskując świadectw maturalne. W tym samym roku rozpoczął studia prawnicze na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, jedynej wówczas wyższej uczelni Lublina. W 1927 r. po zdaniu egzaminów dyplomowych przed Komisją Egzaminacyjną Uniwersytetu Lwowskiego, uzyskał stopień magistra praw. W latach 1926–1929, idąc za głosem swoich zainteresowań, odbył dodatkowo studia historyczne na KUL, zdobywając absolutorium.

W czasie studiów uniwersyteckich obrał jako główny przedmiot swych badań historię prawa ojczyznego. Brał czynny udział w seminarium prowadzonym przez prof. Przemysława Dąbkowskiego, a także w pracach seminaryjnych prof. Józefa Rafacza. W 1933 r. wyszła w serii monografii historycznoprawnych wydawanych pod kierunkiem prof. Dąbkowskiego praca J. Mazurkiewicza *Ustawy amortyzacyjne w dawnej Polsce*. Jest to do dziś najbardziej w naszej literaturze gruntowne studium poświęcone przedsięwziętym przez sejm szlachecki w XVII i XVIII w. ograniczeniom majątkowym Kościoła katolickiego. Sumienną analizę ustaw – począwszy od pierwszej z 1635 r. – przeprowadzono z uwzględnieniem realiów społeczno-gospodarczych ówczesnej Rzeczypospolitej. Autor – doceniając walor ujęć komparatystycznych – wskazał na podobne ograniczenia majątkowe Kościoła w państwach niemieckich, charakteryzując ustawy amortyzacyjne w Bawarii, Wirtembergii i Prusach.

Rozprawa J. Mazurkiewicza o ustawach amortyzacyjnych została przyjęta na Uniwersytecie Lwowskim jako praca doktorska. Tymczasem jej Autor rozwijał na terenie Lublina działalność zawodową i społeczną. Odbył aplikację sądową i adwokacką, zdał

wymagane egzaminy i w roku 1934 rozpoczął praktykę adwokacką. Równocześnie żywo uczestniczył w kierowaniu pracą organizacji kulturalno-oświatowych, działających na wsi. Zostaje wybranym posłem na Sejm.

Kontynuując swe zainteresowania historycznoprawne ogłasza, w 1935 r. pracę o ostatnich latach hipoteki dawnej w Lublinie.

W czasie kampanii wrześniowej J. Mazurkiewicz jako oficer rezerwy 8 lubelskiego pułku piechoty leg. walczy na Lubelszczyźnie. Ranny w bitwie pod Tomaszowem Lubelskim dostaje się do niewoli. Przebywając w oficerskim obozie jenieckim Woldenberg uzupełnia swe studia historycznoprawne, a następnie wyklada historię ustroju Polski i prawa polskiego na kursach uniwersyteckich organizowanych w Oflagu.

W 1945 r. powraca z niewoli do kraju. Uzupełnia brakujące egzaminy ustne, uzyskując na KUL stopień doktora praw oraz magistra filozofii w zakresie historii. W roku akademickim 1946/47 prowadzi na KUL wykłady z historii ustroju Polski i prawa polskiego, w rok później zostaje tam zastępcą profesora tegoż przedmiotu. Jesienią 1949 r. w związku z utworzeniem Wydziału Prawa na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej przenosi się niezwłocznie na tę Uczelnię, obejmując kierownictwo Zakładu Historii Ustroju Polski, rychło – Katedry Historii Państwa i Prawa Polskiego. W 1951 r. rezygnuje z praktyki adwokackiej, poświęcając się całkowicie pracy naukowej i dydaktyce uniwersyteckiej. W 1956 r. uzyskuje tytuł naukowy docenta.

Efektom badań naukowych prowadzonych w dziesięcioleciu 1947–1956 było opublikowanie szeregu prac. Wydawnictwo KUL drukuje dwie rozprawy J. Mazurkiewicza: *Początki ustroju cechowego w Lublinie* oraz „*Powiatki*” w dawnych księgach miejskich Lublina i miast sąsiednich. W pierwszej z nich Autor dowodzi, iż cechy lubelskie miały starszą metrykę niż dotychczas przyjmowali badacze, w drugiej – na podstawie instytucji „powiatku”, który uważa za rodzaj wiecu, zgromadzenia sądowego, podkreśla poważną rolę rodzimych pierwiastków polskich w ustroju Lublina i pobliskich miast, wzorowanym na prawie niemieckim.

Rozprawą *Uwagi o roli ksiąg i akt hipoteki polskiej 1818 i 1825 r.*, opublikowaną w CPH w 1953 r., zwrócił J. Mazurkiewicz uwagę badaczy na niedoceniany dotąd rodzaj źródeł, mający duże znaczenie, zwłaszcza dla studiów historycznych, nad stosunkami własnościowymi.

W 1954 r. J. Mazurkiewicz wraz ze swoimi uczniami J. Rederem i J. Mazurkiewiczem publikuje dużą rozprawę pt. *Miasta prywatne powiatu lubelskiego a ich dziedzice w XIX wieku*. Treścią pracy jest ekonomiczno-prawne położenie małych miast podlubelskich i ich mieszkańców oraz różnego rodzaju formy zależności od dziedziców dóbr, formalnie rzecz biorąc – właścicieli miast – u schyłku epoki feudalnej – od czasów uwłaszczenia przeprowadzonego w miastach Królestwa Polskiego dopiero w 1866 roku. Praca ta wzbudziła zainteresowanie historyków prawa. Prof. Sobociński poświęcił jej obszerny artykuł recenzyjny w „Czasopiśmie Prawno-Historycznym”. Polemizując z niektórymi ustaleniami autorów stwierdził, iż praca ta rzuca dużo światła na zagadnienia nowe, dotychczas prawie nieznanne i pomijane w literaturze. Innym walorem tej pracy było jej częściowe oparcie na „odkrytym” przez J. Mazurkiewicza typie źródeł, mianowicie na treści ksiąg i akt hipotecznych.

Z innych publikacji ogłoszonych przez J. Mazurkiewicza w latach pięćdziesiątych wybija się obszerne studium *Jurydyki lubelskie*. Książka ta, wydana przez Ossolineum w 1956 r. jest poświęcona dziejom osiedli o miejskim charakterze, które otaczały Lublin i dały początek wielu dzisiejszym dzielnicom Lublina. Autor stworzył definicję jurydyki pisząc, iż jest to „osiedle o charakterze miejskim, położone na gruntach miejskich miast królewskich, nie podlegające władzom i ciężarom miejskim, posiadające odrębną od miasta jurysdykcję sądową i administracyjną pod zwierzchnictwem pana feudalnego”. Najstarsze z jurydyk lubelskich powstały w XVI w., główny ich okres rozwoju przypadł na wiek XVII, dopiero na podstawie Konstytucji 3 maja straciły one odrębność sądową i administracyjną, lecz jeszcze w XIX w. zachowały się relikty ich odrębności ekonomicznej. Książka J. Mazurkiewicza poszerzyła znacznie wiedzę o dziejach Lublina i wniosła duży wkład do badań nad historią aglomeracji miejskich w Polsce epoki feudalnej.

W latach 1956–1962 (do czasu uzyskania tytułu profesora nadzwyczajnego) J. Mazurkiewicz opublikował – poza drobniejszymi artykułami i recenzjami – 9 rozpraw naukowych. Dwie prace dotyczyły przemian prawa własności w Królestwie Polskim. Jedną z nich był artykuł *O charakterze własności w Towarzystwie Rolniczym Hrubieszowskim* (CPH, t. IX, 1957), gdzie Autor poddał gruntownej analizie sprawy własnościowe w fundacji staszycowskiej. Obszerna praca, napisana wraz z W. Ćwikiem, pt. *Własność w miastach prywatnych Lubelszczyzny doby Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego* ukazała się w „Annales UMCS” z 1957 roku. Praca ta, oparta na szerokiej bazie źródłowej, m.in. na treści

akt hipotecznych, zobrazowała stosunki gospodarcze i prawne kilkudziesięciu miast Lubelszczyzny i ukazała sprawy własnościowe na tle dziewiętnastowiecznych teorii naukowych i poglądów różnych władz oraz grup społecznych Królestwa. Praca zyskała pozytywną ocenę znawców przedmiotu.

Na VIII Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich w Krakowie (1958 r.) J. Mazurkiewicz podsumował swe dotychczasowe badania nad miastami prywatnymi w referacie *Problematyka miast prywatnych w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim*, wydrukowana następnie w materiałach ze Zjazdu. W szczególności wskazał na odrębność problematyki miast prywatnych i różnice położenia tych miast oraz byłych miast królewskich (w XIX w. – narodowych lub rządowych). Wyrazem dalszego zainteresowania dziejami hipoteki i aktami hipotecznymi jako źródłem wiedzy historycznej (zwłaszcza w dziedzinie historii prawa) były artykuły o księgach hipotecznych zreponowanych i o pozostałościach dawnego polskiego prawa hipotecznego na terenie byłej Galicji Zachodniej.

Mało znanych spraw z dziedziny sądownictwa szlacheckiego dotyczyły prace o jurysdykcji nad szlachtą: wojewody lubelskiego (XVI w.) i starosty niegrodowego kazimierskiego (XVIII w.), („Rocznik Lubelski”, t. I, 1958; CPH, t. XII, 1960). Ponadto w tym okresie ukazał się jeszcze artykuł J. Mazurkiewicza *Zabytek tzw. „prawa bartnego” w Wierzchowiskach* oraz *Biblioteka im. H. Łopacińskiego w pracy historyka*.

W 1962 r. J. Mazurkiewicz uzyskał tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego. W swej dalszej działalności naukowo-publikacyjnej pozostał wierny przede wszystkim problematyce miejskiej. W latach 1962–1973 ogłosił dalszych 7 prac z zakresu tej tematyki.

Oceniający dorobek profesora Mazurkiewicza przy jego kolejnym awansie na profesora zwyczajnego (1971) profesorowie historycy prawa podkreślili wysoki poziom i wagę tych publikacji. Artykuł *O niektórych problemach prawno-ustrojowych miast prywatnych w dawnej Polsce* („Annales UMCS”, 1964) jest podsumowaniem dotychczasowych badań nad specyfiką tej kategorii miast i ich podziałem na grupy, statusem prawnym mieszkańców, zależnością sądowo-administracyjną i gospodarczą wobec dziedziców. W innych artykułach zajmował się prof. Mazurkiewicz realizacją reformy z 1866 r. polegającej na likwidacji stosunków dominalnych w miastach („Rocznik Lubelski”, t. X). Wskazał w nich na wpływ, jaki wywarły decyzje o degradacji miast do rzędu osad, na sprawę administracji lokalnej, stosunków ekonomiczno-społecznych mieszkańców, zaś późne uwłaszczenie z 1866 r. – na losy znacznej liczby mieszkańców miast w centralnym i wschodnim obszarze ziem polskich.

Szczególnym zainteresowaniem wyróżnił prof. Mazurkiewicz miasto Lublin, poświęcając mu fragment – rozdział – zbiorowej monografii miasta (*Dzieje Lublina*, t. I) o czasach stanisławowskich, syntetyczne opracowanie ustroju tego miasta i jego znaczenia w życiu polityczno-prawnym dawnej Polski (dzieło zbiorowe *Lublin 1317–1967*) oraz studium specjalistyczne historycznoprawne o własności i zmianach w stosunkach własnościowych Lublina z lat sześćdziesiątych XIX w. („Rocznik Lubelski”, t. VI). Interesującym przyczynkiem do ewolucji pewnych pojęć dotyczących ustroju miejskiego był artykuł o zmianach treści terminu „Landwójt” (CPH, t. XIV, 1962).

Kilka prac J. Mazurkiewicza powstałych w tym okresie odnosi się do dziejów całej Lubelszczyzny, a mianowicie praca o Lubelszczyźnie w epoce stanisławowskiej (dzieło zbiorowe wydane w 1974 r.), w XIX w. (część opracowania o województwie lubelskim w wydawnictwie *Miasta polskie w Tysiącleciu*) oraz w Polsce Ludowej (*Lubelszczyzna w Tysiącleciu Polski*). Wykład inauguracyjny, wygłoszony w 1969 r. omawiał w syntetycznym skrócie specyfikę prawno-ustrojową w dziejach Lubelszczyzny, zaś odrębności ustrojowo-prawne Zamojszczyzny ujął J. Mazurkiewicz w artykule opublikowanym w dziele zbiorowym *Zamość i Zamojszczyzna w dziejach i kulturze polskiej*.

Rzadko wykorzystywany rodzaj źródeł historycznych stał się tematem pracy J. Mazurkiewicza pt. *Znaczenie akt notarialnych dla badań nad własnością w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim* („Annales UMCS” 1965). Jedną ze swych rozpraw poświęcił prof. Mazurkiewicz rysowi dziejów Towarzystwa Rolniczego Hrubieszowskiego (praca zbiorowa, Warszawa 1966 i 1967), inną – sądom wojewodzińskim w Polsce w czasach popiastowskich (CPH, t. XVIII, 1966). Studia prof. Mazurkiewicza nad tematyką Czarnogóry w polskim piśmiennictwie dały w efekcie publikację zagraniczną w „Wiestniku” ukazującym się w Cetynje. Ponadto, podobnie jak w okresie wcześniejszym, publikuje J. Mazurkiewicz szereg recenzji, not biograficznych do Polskiego Słownika Biograficznego, artykuły popularnonaukowe oraz skrypty akademickie z zakresu historii państwa i prawa polskiego i historii Polski XIX–XX w.

Do czasu przejścia na emeryturę w październiku 1974 r. prof. J. Mazurkiewicz, mimo pogarszającego się stanu zdrowia, kontynuował pracę naukowo-badawczą. Ostatnim tematem, nad którym pracował, były dzieje sądownictwa lubelskiego od początku pierwszej do końca drugiej wojny światowej.

Dorobek naukowy prof. Mazurkiewicza jest bogaty i różnorodny. Wnosi on do nauki historii prawa nowe elementy, jak chociażby całą problematykę miast prywatnych w Polsce. Podejmując badania regionalne (Lublin, Lubelszczyzna) zawsze ukazywał analizowane zjawiska i instytucje na obszerniejszym i ogólniejszym tle. Skupiał swą uwagę głównie na XIX stuleciu (Księstwo Warszawskie, Królestwo Polskie), ale wkraczał też niejednokrotnie w sposób wysoce kompetentny zarówno w obszar chronologiczny dawnej Polski, jak i głąb XX w. aż do czasów Polski Ludowej. Obok dominującej w Jego twórczości problematyki miejskiej i własnościowej interesowały prof. Mazurkiewicza także dość różnorodne zagadnienia prawnohistoryczne, jak chociażby ustroj sądów, cechów, prawo bartne, stosunek państwa do Kościoła. Ważną zasługą prof. Mazurkiewicza jest wykorzystanie nowych źródeł do badań historycznoprawnych: ksiąg i akt hipotecznych, aktów notarialnych. Prace prof. Mazurkiewicza przyczyniły się do sprostowania niejednego błędnego sądu i wypełnienia luk w nauce historii państwa i prawa Polski, zostały wykorzystane też w syntetycznych ujęciach przedmiotu.

Duże są zasługi prof. Mazurkiewicza w dziedzinie kształcenia kadry naukowej. W latach 1960–1972 był on promotorem 6 prac doktorskich, (w porządku chronologicznym: Władysława Ćwika, Waclawa Huby, Jerzego Markiewicza, Tomasza Opasa, Artura Korobowicza, Jerzego Redera). Był autorem licznych recenzji w przewodach doktorskich i habilitacyjnych poza Lublinem.

Prof. Mazurkiewicz potrafił stworzyć atmosferę efektywnej pracy zarówno indywidualnej, jak i zespołowej z udziałem swych uczniów. Uczniowie ci w swoich własnych badaniach kontynuują i rozszerzają tematykę Jego seminariów. Wszyscy, którzy zaliczają się do grona uczniów prof. Mazurkiewicza z uczuciem głębokiej sympatii i wdzięczności wspominają wielką życzliwość i pasję pedagoga-wychowawcy, która towarzyszyła Jego kontaktom z młodszymi kolegami i studentami. Wśród uczniów-wychowanków Profesora jest dwóch docentów i profesor. Trzeba również dodać, iż seminaria prof. Mazurkiewicza były „podchorążówką” młodej kadry naukowej dla Wydziału. Wielu świetnie dziś rozwijających się i pracujących nauczycieli akademickich z różnych zakładów pierwsze szlify zdobywało właśnie na tych seminariach.

Na Wydziale, z którym związał się – jak już wspomniano – Profesor w 1949 r., pełnił funkcję prodziekana (1956–62) i dziekana (1962–64). W roku 1971 objął stanowisko dyrektora Instytutu Historii i Teorii Państwa i Prawa, które zajmował do jesieni 1974 roku. Do

tego też czasu kierował Zakładem Historii Państwa i Prawa, który zajął miejsce dwóch dawnych katedr historycznoprawnych. Poza wymienionymi funkcjami prof. Mazurkiewicz w różnych okresach czasu kierował pracą komisji senackich i kolektywów (m.in. przez wiele lat był przewodniczącym Komisji Dyscyplinarnej dla Studentów UMCS). Dzięki umiejętności współpracy z ludźmi, inicjatywie i energii prof. Mazurkiewicza – w kolektywach, którymi kierował, panowała atmosfera wzajemnego szacunku, zaufania i przyjacielskiej współpracy.

Poza pracą naukową i działalnością na Uczelni, aktywnie uczestniczył prof. Mazurkiewicz w towarzystwach naukowych, zwłaszcza zaś Polskiego Towarzystwa Historycznego. Był przez szereg lat prezesem Lubelskiego Oddziału PTH, przewodniczył Sekcji Miłośników Lublina, czynnie włączył się w pracę Lubelskiego Towarzystwa Naukowego, będąc przewodniczącym Wydziału Humanistycznego i wiceprezesem Zarządu Głównego. Odgrywał poważną rolę we władzach lubelskiego Zrzeszenia Prawników Polskich, Towarzystwa Burs i Stypendiów, Związku Nauczycielstwa Polskiego, aktywnie działał we władzach Społecznego Funduszu Odbudowy Stolicy.

Wspomnieć również należy pracę Profesora w kolegiach wydawniczych czasopism naukowych, w tym wieloletni udział w redagowaniu Czasopisma Prawno-Historycznego.

Zmarły był laureatem wielu nagród regionalnych i resortowych, kawalerem licznych odznaczeń. Najwyższe z nich, Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski, przyznane Mu zostało już po przejściu na emeryturę, za całokształt osiągnięć naukowych, dydaktycznych i kształcenia kadry naukowej.

W naszej pamięci pozostanie prof. Mazurkiewicz jako człowiek niezwykle skromności, dobroci i bezinteresowności poczynać, wzór Polaka, najlepszy nasz Przyjaciel.

WŁADYSŁAW ĆWIK (Lublin)

„Czasopismo Prawno-Historyczne” 1978, t. 30, zesz. 2, s. 299-303.